

‘Η δ’ ἐμπειρικὴ σχολὴ ὅρθὰ διδάσκει, ὅταν λέγῃ δτὶ εἰς τὴν γένεσιν τῆς γνώσεως στοιχεῖον πρῶτον καὶ ἀναγκαιότατον εἶναι τὴν ἐμπειρία, ἀλλ’ ὡς αἰσθησιοκρατία παραγνωρίζει τὸν ἴδιαίζοντα χαρακτῆρα τῆς νοήσεως, δτὶ δῆλα δὴ αὕτη εἶναι διάφορος τῆς αἰσθητικῆς καὶ τῆς παραστατικῆς λειτουργίας. ‘Η νόησις εἶναι ἐνέργεια ψυχική, ήτις ἀπὸ τῶν παντοῖων παραστάσεων δημιουργεῖ τὰς ἔννοιάς, συντελεῖται δὲ διὰ προσοχῆς καὶ καταλήψεως, ἐν τῇ διαφαίνεται καὶ σκόπιμος ψυχικὴ ἐνέργεια. ‘Η ἀνάλυσις, ή σύνθετις, ή σύγκρισις εἶναι ἀξιολογώτατα γνωρίσματα αὐτῆς αἱ ἔννοιαι παράγονται δι’ αὐτῆς δὲν εἶναι λοιπὸν αἰσθημάτων τῇ παραστάσεων αὐτόματοι συνειδομοί.

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ ΚΑΙ ΝΟΗΣΕΩΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΗΓΕΤΑΣ

Καὶ σὺ μόνον ἐν τῇ δημιουργίᾳ τῶν ἔννοιῶν διαφαίνεται τῇ ἐνέργειᾳ τῆς νοήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τῶν αἰσθήσεων λειτουργίᾳ, ἐν τῇ πρώτῃ αἰσθήσει καὶ ἀντιλήψει. Διότι καὶ ἐνταῦθα δι’ αὐτῆς γίνεται ἡ ἀναφορὰ τῶν παραστάσεων εἰς τὰ ἀντικείμενα τοῦ περιβολῶντος ἡμᾶς κόσμου, ἐξ ὃν ταῦτα προκαλοῦνται. Μόνον πολυπλοκωτέρα ἐμφανίζεται τῇ ἐνέργεια τῆς νοήσεως ἐν τῇ ἀναλύσει καὶ τῇ συγκρίσει καὶ τῇ ἀναφορᾷ καὶ τῇ συνθέσει τῶν ἀνωτέρων ψυχικῶν λειτουργημάτων.

Καὶ καταφαίνεται ἐκ τῶν εἰδημένων, δτὶ ἐγγύτερον τῆς ἀληθείας ἵσταται τῇ γένεσιν δόδον τέμνουσα κριτικὴ σχολὴ, ήτις σπουδάζει εἰς τε τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὴν νόησιν νὰ ἀπονείμῃ τὸ προσῆκον ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς γενέσεως τῆς γνώσεως. ‘Αλλ’ ή κριτικὴ αἴρεται, ἐν τῇ μορφῇ διετυπώθη ὑπὸ τοῦ Καντίου, δὲν ἐρμηνεύει ἀποχρώντως τὰ κατὰ τὴν γένεσιν τῆς γνώσεως.

‘Ο Κάντιος, δστις δὲν εἶναι δὲν εἶναι διὰ τὴν ἀπηλλαγμένος τῆς ὁρθολογικῆς αἰρέσεως, θεωρεῖ τοὺς τύπους τῆς καθαρᾶς νοήσεως ὡς τι ἀποτετελεσμένον, ὅπερ ὑπάρχει ἐν τῇ συνειδήσει καὶ διαμένει ἐν αὐτῇ ἀειποτε ἀμετάβλητον. Καὶ αὐτοὺς τοὺς τύπους τῆς ἐποπτείας, τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, ἔκδέχεται ὡς ἀρχῆθεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχοντας, χωρὶς εἰς τὴν γένεσιν αὐτῶν νὰ ἐπιδράσῃ δπωσδήποτε τῇ ἐμπειρίᾳ. ‘Αλλὰ ταῦτα κατατείνουσιν εἰς μαστικὴν ἐρμηνείαν τῶν πραγμάτων. Καθαρὰ νόησις, δπως καὶ καθαρὰ ἐμπειρία, εἶναι πλάσματα τῆς φαντασίας. Οὗ ἔνεκα τῇ γένεσιν δόδον τέμνουσα κριτικὴ θεωρεῖα σπουδάζει νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν γνῶσιν καθόλου ὡς προϊὸν τῆς ἐμπειρίας ἀμα καὶ τῆς νοητικῆς δεξιότητος. Θεωρεῖ δὲ τὴν νοητικὴν δεξιότητα δημιούργημα ἀνελίξεως, διὰ χρόνου μακροῦ συντελεσθεῖσαν κατὰ τοὺς νόμους τῆς αληρονομικότητος, εἰς οὓς ὑποτάσσεται. ‘Ἐννοιαὶ καὶ τύποι δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῇ συνειδήσει ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλ’ εἶναι τὰ τελευταῖα ἀπογεννήματα τῆς λογικῆς ἐπεξεργασίας τῶν

προϊόντων τῆς ἐμπειρίας, ὅν ἀφετηρία γίνονται αἱ καὶ αἰσθήσιν παραστάσεις»⁽¹⁾.

Ἐν τῷ τρίτῳ προβλήματι τῆς Θεωρίας τῆς γνώσεως ἀναιρῶν τὴν ἀφελῆ πραγματολογίαν, καθ' ἥν τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως ὑπάρχει ἐπέκεινα τῆς συνειδήσεως καὶ ἔχει ἀπόλυτον πραγματικότητα, ἔτι δὲ τὴν ἰδεολογίαν ὑπὸ πᾶσαν αὐτῆς μορφήν, τὴν ὑποκειμενικήν, καθ' ἥν δὲ κόσμος εἶναι ἀπλῶς ἴδεα ὑπάρχουσα ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ γινώσκοντος ὑποκειμένου, καὶ τὴν ἀντικειμενικήν, καὶ ἥν ἡ οὖσια τῶν πραγμάτων ὑπάρχει ἐπέκεινα τῆς συνειδήσεως ὡς ἴδεα εἴτε ἐν τῷ Θεῷ εἴτε καθ' αὑτὴν εἴτε ἐν καθολικῇ τινι συνειδήσει, πρὸς δὲ τούτοις τὴν φαινομενολογίαν ἐπαινεῖ ὁ Βορέας τὴν κριτικὴν πραγματολογίαν, καθ' ἥν εἶναι πραγματικὸν καὶ ὑπάρχει ἔξω τῆς συνειδήσεως τὸ γινωσκόμενον ἀντικείμενον, ἀλλ' αἱ ἴδιότητες αὐτοῦ ἔξαρτωνται ἐκ τῶν ἡμετέρων αἰσθήσεων ἐν μέρει⁽²⁾.

Σώφρων καὶ νηφάλιος εἶναι καὶ ἡ περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρία, ἡς τὰ ὕψιστα τῶν προβλημάτων πραγματεύεται ὁ Βορέας ἐν τῇ *Εἰσαγωγῇ εἰς τὴν φιλοσοφίαν*.

Ἐν τῷ δρισμῷ τῆς φιλοσοφίας ἀποκρούει πᾶσαν μονομερῆ γνώμην, οἷα εἶναι ἡ τῶν ταυτιζόντων τὴν ἐπιστήμην ταύτην πρὸς τὴν ψυχολογίαν ἢ πρὸς τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἡμικὴν καὶ τὴν αἰσθητικὴν ἢ πρὸς τὸ σύνολον τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, ὡσαύτως δὲ ἡ τῶν χαρακτηριζόντων αὐτὴν ὡς ἀξιολογικὴν ἐπιστήμην. Ἐκδέχεται δὲ καὶ τὴν φιλοσοφίαν αὐτὴν ὡς ἐπιστήμην γενικοτάτην, ἵτις ἐπιζητεῖ νὰ δημιοργήσῃ ἐνιαίαν περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρίαν, καθ' ὃν δῆλα δὴ τρόπον ἐνόησαν αὐτὴν οἱ κράτιστοι τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, οἵτινες ἐδημιούργησαν καὶ ὠνόμιασαν αὐτήν, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος μάλιστα καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τῶν Νέων πλατωνικῶν, ἔτι δὲ οἱ νεώτεροι ἀπὸ τοῦ Καρτεσίου καὶ τοῦ Βάκτωνος μέχρι τοῦ Comte καὶ τοῦ Spencer καὶ τοῦ Wundt καὶ ὅσοι ἄλλοι ἐγένοντο πένταθλοι τῆς ἐπιστήμης ταύτης τῶν ἐπιστημῶν⁽³⁾.

Καὶ ἐν τῷ καθηρισμῷ δὲ τῆς μεθόδου μέσην τέμνει ὁ Βορέας δδόν. Σφροδρὸς ἐπεξέρχεται πρὸς τὴν ἀτοπὸν μονομέρειαν τῆς παραγωγῆς ἵδια τῆς νεωτέρας φωμαντικῆς σχολῆς, καθ' ἥν ἡ φιλοσοφία, δομωμένη ἀπὸ ἀρχῶν ἐκ τῶν προτέρων ὑπαρχουσῶν καὶ ἵσχουσῶν

(1) Θεοφίλου Βορέα, Ἀκαδημεικά, 3, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, 1935, σελ. 94 κ. ἔξ.

(2) Λύτρων, σελ. 114 κ. ἔξ.

(3) Λύτρων, σελ. 15 κ. ἔξ.

αἰωνίως σπουδάζει διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς καθαρᾶς νοήσεως καὶ οἵονει διά τινος ἐνοράσεως νὰ ἔρμηνεύῃ τὰ δύντα καὶ τὰ φαινόμενα καὶ νὰ δημιουργῇ κατασκευάσματα φανταστικά. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκρατον ἐπαγωγὴν δὲν ἐπιδοκιμάζει δλως. Θεωρεῖ μὲν κυρίαν μέθοδον τῆς φιλοσοφίας, ώς καὶ πάσης ἐπιστήμης, τὴν ἐπαγωγὴν, καὶ τὸν αὕτη δρμάται ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας καὶ τῶν πορισμάτων τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν, δὲν θεωρεῖ δὲ ἔντην πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν παραγωγὴν, καὶ μάλιστα δταν αὕτη ἐπεξεργάζεται περαιτέρῳ τὴν γνῶσιν καὶ εἰσάγῃ τὰς γενικὰς περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου ὑποθέσεις καὶ θεωρίας (¹). Γνωριμώτατα εἶναι δσα εἴπεν ἐν τῷ εἰσιτηρίῳ τοῦ λόγω· «Καὶ' ἡμᾶς ἡ φιλοσοφία, κυρίως εἴπεν, εἶναι περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρία. "Εχει δὲ πρὸς τὰς ἐμπειρικὰς ἐπιστήμας ἥτι φιλοσοφία σχέσιν τὴν ἔξης. "Ἐκείνων ἐκάστη μοῖραν μόνον τοῦ ἐπιστητοῦ ἔξετάζει καὶ παρασκευάζει τῆς φιλοσοφίας τὸ ὕργον διὰ τῶν γενικωτέρων ζητημάτων, δτινα ἐν αὐταῖς ἀνακύπτουσιν, αὕτη δὲ τὸ σύνολον τῶν ἐπιστημονιῶν πορισμάτων ἐλέγχουσα πειρᾶται νὰ ἀπαλλάσσῃ τῶν ἀντιφάσεων καὶ συνδέῃ αὐτὰ εἰς ἐναρμόνιον δλον. Καὶ οὕτω γίνεται ἡ φιλοσοφία ἡ κορωνὶς καὶ ὁ θριγκὸς ἐν τῷ συστήματι τῶν ἐπιστημῶν, οὐδὲ θὰ παύσῃ οὖσα ἐπιστήμη αὐτοτελής, ἐφ^τ δσον ἡ πρὸς ἐνότητα τῶν γνῶσεων δρμή θὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει. Κοινὸν πρὸς τὰς ἐπὶ μέρους ἐπιστήμας ἡ οὕτω νοοιμένη φιλοσοφία ἔχει τὸ μὲν δτι κατὰ τὸν δρμὸν λόγον ἔξετάζει τὸ δν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς μυθολογικὰς καὶ τὰς ποιητικὰς θεωρίας, αἵτινες στηρίζονται ἐπὶ τῆς φαντασίας καὶ τοῦ συναισθήματος, τὸ δὲ δτι τῆς αὐτῆς καὶ ἔκειναι μειόδου ποιεῖται χρῆσιν. Εἶναι γνωστὸν δτι ἐν τοῖς πρότερον χρόνοις πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων, μάλιστα δὲ οἱ κορυφαῖοι τῆς ρωμαντικῆς αληθείσης σχολῆς, ὁ Fichte καὶ ὁ Schelling καὶ ὁ "Ἐγελος, τὴν φιλοσοφίαν ἐθεώρουν ἀφετηρίαν τῶν ἀλλων ἐπιστημῶν καὶ a priori, οἵονει διά τινος ἐνοράσεως καὶ ἀμέσου ἐποπτείας, ἔχήτουν νὰ εὔρωσι τὰς ἀληθείας τὰς φιλοσοφικάς, κατεφρόνουν δὲ πάντων τῶν ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας ἐρειδομένων. Ὁ Fichte ἔδιδαξεν, δτι ἐν τῇ ζητήσει τῆς ἀληθείας ἡ ψιλὴ διανόησις ἀνάγκη νὰ ἥγηται, ἐν τέλει δὲ μόνον νὰ ἔξετάζηται ἡ ἐμπειρία, ἀν συμφωνῇ πρὸς τὴν οὕτω κατὰ θεωρίαν εὔρεθεῖσαν ἀλήθειαν. Πολλῷ μείζονα ἐπὶ τὴν μέθοδον ταύτην πεποίθησιν ἔδεικνυεν ὁ Schelling, δστις τέλεον ἀπέκρουε τὴν ἐμπειρίαν. Καὶ αὕτδες δὲ ὁ "Ἐγελος τὴν ἐμπειρικὴν πολλῷ κατωτέραν ἔνδιμε τῆς θεωρητικῆς ἔξετάσεως τῶν δντων. Ἐντεῦθεν δὲ τὰ φραν-

(¹) Λύτροι, σελ. 24 κ. ἔξ.

τασιώδη λογικὰ κατασκευάσματα τῆς ρωμαντικῆς σχολῆς καὶ δ δογματικὸς χαρακτήρ, οὗ τὴν ἀτοπίαν εἶχεν ἥδη ἔλεγχει ἡ ἀγγλικὴ φιλοσοφία διὰ τοῦ Λοκκίου καὶ ἡ γερμανικὴ διὰ τοῦ Καντίου, καὶ ἡ καταφρόνησις τῆς τοιαύτης φιλοσοφίας ὑπὸ τῶν ἐμπειρικῶν. Τανῦν εἶναι πάντῃ διάφορα τὰ πράγματα. Ἡ δριθῶς νοούμενη φιλοσοφία δὲν εἶναι πλέον ἡ αἰμεροβάμων τοῦ Ἀπολύτου θέσια, οὐδὲ φέρεται ἐπὶ πτερύγων ἀνέμιων, οὐδὲ στειράται νὰ κτῖῃ νεφελοκοκκυγίας, ἀλλ᾽ δρμᾶται ἀπὸ τῶν δεδομένων τῆς ἐμπειρίας καὶ τὴν περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρίαν κατασκευάζει στηριζομένη ἐπὶ τῶν πορισμάτων τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν, αἵτινες μέθυδον ἔχουσι τὴν παρατήρησιν καὶ τὸ πείραμα, τοὺς ἀσφαλεῖς γνώμονας τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Τοῦ κυρίου συλλογισμοῦ ἐν τῇ περαιτέρῳ ἐπεξεργασίᾳ περιεσμεμένην ποιεῖται χρῆσιν, ὡς καὶ αἱ ἐπὶ μέρους ἐπιστήμαι, ὑποθέσεις δὲ εἰσάγει, ὅπου ἀποδεῖξεις ἐνόμιζον δτι παρεῖχον οἱ εἰρημένοι σοφοί» (¹).

Καὶ τὴν ὀψὲλειαν δὲ τὴν ἀπὸ τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας προερχομένην θαυμασίως παρέστησεν δὲ Βορέας ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ αὐτοῦ, ὁσαύτως δὲ τὴν παλαιότερην ἀνακύψασαν ἀνάγκην τῆς φιλοσοφικῆς στοιχειώσεως πάντων τῶν ἀνθρώπων, μάλιστα δὲ τῶν ἐπιστημόνων. «Ἡ φιλοσοφία», εἶπε, «καὶ ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ, καθ' ἣν περιλαμβάνει καὶ τὰς λεγομένας εἰδικὰς φιλοσοφικὰς ἐπιστήμας, αἵτινες δὲν ἀπεσχούσισθαν ἀκόμη δλῶς ἀπ' αὐτῆς, καὶ πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῇ στενωτέρᾳ, ἐν ᾧ νοεῖται ὡς ἐπιστήμη γενικωτάτη σπουδάζουσα νὰ δημιουργήσῃ ἐνιαίαν περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρίαν, πλεῖστον συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἔξυφωσιν τοῦ βίου. Οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ κτῆμα ὑπάρχει τιμωτέρον εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες ἀσβεστον τὸν πόθον τῆς ἀληθείας φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς, παρὰ τὸ νὰ γνωρίσωσι τῶν δύντων τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος. Ταύτην δὲ τὴν γνῶσιν εἴπερ τις καὶ ἄλλη ἐπιστήμη θηρεύει ἡ φιλοσοφία. Ἐὰν μὴ κατορθώνῃ ἡ φιλοσοφία νὰ λύῃ τῆς αἰωνίας Σφιγγὸς τὰ μεγάλα αἰνίγματα τούλαχιστον δεικνύει τὸν δρόμον, δην δὲνθρωπος ἥπιολούθησε μέχρι τοῦδε ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῶν ἀνωτάτων προβλημάτων τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου, καὶ οὐδέποτε παύεται παρορμῶσα ἐπὶ τὴν δαιμονίαν ταύτην ζήτησιν, ἵσε αἱ Σειρῆνες θέλγουσιν αὐτόχρονα καὶ γοητεύονται τὰς ψυχὰς τὰς ὑπερεχούσας.

«Ἄλλος οὐχὶ τοῦτο μόνον τὸ πολυτιμότατον δῶρον παρέχει ἡ φιλοσοφία. Ἡ ιστορία περιφανῶς δεικνύει πόσην αἱ φιλοσοφικαὶ δόξαι ἔκαστον λαοῦ καὶ ἡ διανοητικὴ καὶ ἡθικὴ αὐτοῦ ἀνάπτυξις ἔχουσιν

(¹) Θεοφίλου Βορέα, 'Ανάλεκτα, 1, 1987, σελ. 09 κ. ἑξ.

ἐν ἐκάστῃ περιόδῳ ἐπ' ἀλλήλας ροπήν. 'Η θρησκεία, ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη, τὰ ἡθη, οἱ πολιτικοὶ θεσμοὶ εἶναι ἀπαύγασμα καὶ χαρακτῆρε τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως. 'Αλλ' ἐν τοῖς μάλιστα φωτίζει καὶ προάγει ἡ φιλοσοφία τὸν ἡθικὸν βίον τῶν ἀνθρώπων. Αἱ ἡθικαὶ ἰδέαι, ἃς ἡ περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρία παρέχει, ἀν μάλιστα ἐνισχύωνται ὑπὸ συγχαίρουματος γενναίου, δὲν μένουσιν ἀδρανεῖς καὶ ἀκίνητοι ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει, ἀλλὰ ζῶσιν ἐν αὐτῇ καὶ ὡς σταθεροὶ κανόνες καθιστῶσι τοὺς ἔχοντας αὐτὰς χαρακτῆρας καὶ ἄγουσιν εἰς πρᾶξεις ἀγαθάς. Καὶ δισφ υψηλότεραι καὶ εὐγενέστεραι εἶναι αἱ ἰδέαι, τοσούτῳ σεμνότερος καὶ θειότερος ἀποβαίνει δι βίος πρὸς τάμας φυσικότερος. Καὶ ὡς ἐν περιπλανήσθαι ἢδινατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ ἐπιστήμη, ήτις καθιστᾷ μὲν τὸν ἀνθρωπὸν ἴκανὸν ἀπὸ υψηλοτέρας περιπλῆσ νὰ ἔξετάξῃ τὰ πράγματα καὶ ζητῇ πανταχοῦ τοὺς ἔσχάτους αὐτῶν λόγους, καταλίνει δὲ τῶν μυθολογικῶν καὶ φανταστικῶν περὶ κόσμου θεωριῶν τὰ εἴδωλα καὶ ἀποσκορακίζει τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ καθαίρει τὰς περὶ τοῦ θείου ἰδέας καὶ ἐλέγχει τὰς πλάνας τὰς κοινωνικάς πρὸς δὲ τούτοις ἀνυψοῦ τὸ ἡθικὸν τῶν ἀνθρώπων φρόνημα καὶ φιτίζει τὰ υψηλὰ ἰδεώδη καὶ χαλκεύει χαρακτῆρας καὶ ἀναδεικνύει τοὺς ἥρωας τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ καθήκοντος. Καὶ τοῦ καλοῦ δὲ προάγει τὴν ἀντίληψιν ἡ φιλοσοφία καὶ τὴν τέχνην ἔξευγενίζει. Καὶ ἐνὶ λόγῳ, δισφ μᾶλλον δι ἥλιος τῆς φιλοσοφίας φωτίζει καὶ θερμαίνει, ἐπὶ τοσοῦτον δι βίος τῶν ἀνθρώπων προάγεται καὶ ἀναδέδουσι καὶ ἀκμάζουσι καὶ μεγαλουργοῦσιν αἱ κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀρεταί. Καὶ εἶναι πρόδηλον, διατέ η ἐπιστήμη αὕτη ὑμνήσιη ἀνέκαθεν ὡς ἡ θειοτάτη καὶ τιμιωτάτη τῶν ἐπιστημῶν»⁽¹⁾.

Καὶ ἐν τῇ ὑποτυπώσει δὲ τοῦ περιεχομένου τῆς φιλοσοφίας ἀκολουθεῖ ἴδιαν δόδον δι Βορέας. 'Αποκλείει ἀπ' αὐτῆς τὴν Θεωρίαν τῆς γνώσεως καὶ τὴν Λογικήν, ἃς ἐπιστήμας θεωρεῖ, ὡς ἐλέχθη, προπαιδείαν τῆς φιλοσοφίας, ὅπως καὶ τῶν ἀλλων ἐπιστημῶν⁽²⁾. Τὴν δὲ φιλοσοφίαν διακρίνει εἰς γενικὴν καὶ εἰδικήν. Καὶ τὴν μὲν γενικὴν δινομάζει καὶ πρώτην φιλοσοφίαν, μεταχειρίζομενος τοῦ 'Αριστοτέλους τὸν δρόν, καὶ διντολογίαν, τὴν δὲ εἰδικὴν ὑποδιαιρεῖ εἰς φιλοσοφίαν τῆς φύσεως καὶ φιλοσοφίαν τοῦ πνεύματος, εἰς ήν ὑπάγει τὴν φιλοσοφίαν

⁽¹⁾ Θεοφίλου Βορέα, 'Ακαδημεικά, 3, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, 1985, σελ. 28 κ. ἐξ. — Τῆς φιλοσοφίας ἡ ὑπόθεσις, Λόγος εἰσιτήριος, 1918. — 'Ανάλεκτα, 1, 1987, σελ. 72 κ. ἐξ. — 'Η φιλοσοφία ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, 1915. — 'Ανάλεκτα, 2, 1989, σελ. 34 κ. ἐξ.

⁽²⁾ 'Ακαδημεικά, 3, 1985, σελ. 42. Πρβλ. καὶ 'Ακαδημεικά, 1, 1982, σελ. 1, 6 κ. ἐ.

τῆς ψυχῆς καὶ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ιστορίας καὶ τῆς ἡθικῆς καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τῆς θρησκείας⁽¹⁾.

Τὰ δὲ προβλήματα τὰ ἐν ταῖς ἐπιστήμαις ταύταις περιεχόμενα ὡς ἔξης καθορίζει. Τί εἶναι ὁ κόσμος καὶ ἡ οὐσία, ἐξ ἣς γίνονται ὅσα ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῷ; "Ὑπάρχει πνεῦμα τῆς ὅλης διάφορον; Κατ' ἀνάγκην ἢ κατὰ σκοπὸν λειτουργοῦνται τὰ ἐν τῷ κόσμῳ; Πόθεν ἡ ζωὴ καὶ πῶς συντελεῖται ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς; Τί εἶναι ἡ ψυχή; "Ὑπάρχει ζωὴ ἐπέκεινα τοῦ ταύφου; Εἶναι ὁ θνητός ἐλεύθερος ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ; Πούλα ἐγένετο ἡ πρώτη μορφὴ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, πῶς δὲ συνέπησαν αἱ πρῶται πολιτεῖαι; Τίς ἡ ἀξία τῶν προτεινομένων κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων; Τί εἶναι καὶ πῶς ἀναπτύσσεται τὸ δίκαιον; Πῶς ἀνελίσσεται καὶ τίνα τὰ ἰδεῶδη, καὶ τὸ προσήκει νὰ διακοσμῆται ὁ βίος; Εἶναι ἔμφυτος ἢ ἐκ τῆς ἐμπειρίας γεννᾶται καὶ προάγεται ἡ ἡθικὴ καὶ ἡ καλαισθητικὴ καὶ ἡ θρησκευτικὴ συνεδησις; "Ὑπάρχει δύναμις λογικὴ ὑπερκόσμιος διέπουσα τὸ σύμπαν, δπως αἱ θρησκεῖαι ἐκ χρόνων παλαιοτάτων εἰσηγοῦνται καὶ τείνει νὰ ἀποδέχηται ἡ κοινὴ ἀνθρωπίνη ἀντίληψις;⁽²⁾

"Ινα δὲ φανῆ καὶ ἐνταῦθα ἡ ἀκρίβεια, μεθ' ἣς ὁ Βορέας πραγματεύεται ταῦτα τὰ ζητήματα, ἃς ἐπιτραπῇ νὰ ἔλθωμεν καὶ εἰς βραχυτάτην ἀνάλυσιν τούτων.

"Ἐν τῷ κινδύῳ προβλήματι τῆς πρώτης φιλοσοφίας, τῷ περὶ τῆς φύσιος τοῦ δυτοῦ διὰ μακρῶν ἔξετάζει ὁ Βορέας τὰ κατὰ τὰς μεγάλας σχολίες, παραθέτει δὲ τὰς γνώμιας τῶν ἐπιφρανῶν θιασωτῶν τῶν σχολῶν τούτων, δῆλον δτι τοῦ δυϊσμοῦ, ἀπὸ τοῦ Ἀναξαγόρου μέχρι τῶν δυϊστῶν τῶν ἐσχάτων πρὸς ἡμῖν χρόνων, καὶ τοῦ ἐπισμοῦ, ἥτοι τοῦ ὑλισμοῦ, ἀπὸ τοῦ Δημοκρίτου μέχρι τοῦ Παεσκοῦ καὶ ὅσοι ἄλλοι, τοῦ Ἰδανισμοῦ, ἀπὸ τοῦ Ηλωτένου μέχρι τοῦ Ἐγέλου καὶ τοῦ Bergson, τῆς ταυτότητος, ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείτου καὶ τοῦ Ξενοφάνους μέχρι τοῦ Σπινόζα καὶ τῶν ἀλλων νεωτέρων διαδῶν αὐτῆς. Ὁμολογεῖ δὲ δτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πρόβλημα, δπως τὰ ἀνώτατα φιλοσοφικὰ ζητήματα καθόλου, ἀνίκει εἰς τὰς διαρκεῖς ὑποθέσεις καὶ ἀντιφέρεται πρὸς τὸν ἐπιχειροῦντας προχειρως καὶ ἀταλαιπώρως νὰ παρέχωσιν εἰς αὐτὸν οἰανδίποτε λύσιν⁽³⁾.

"Ἐπιστης διὰ μακρῶν ἀνιχνεύει ὁ Βορέας τῆς κοσμολογίας τὰ ἀνώτατα προβλήματα, ἐν οἷς ὁ λόγος περὶ τῆς συσιάσεως καὶ τῆς λειτουρ-

(1) Ἀκαδημεικά, 3, σελ. 42.

(2) Λύτροι, ἐν τῷ προλόγῳ.

(3) Λύτροι, σελ. 166 κ. ἐξ.

γίας τοῦ κόπου. Ὁ ἐπεξερχόμενος δὲ τὰ κατὰ τὴν αἰτιοκρατικὴν θεωρίαν, καθ' ἥν τὰ πάντα συμβαίνουσιν ἐν τῷ κόσμῳ κατὰ ποιητικὰ μόνον αἴτια καὶ τινα ἀδήριτον ἀνάγκην, καὶ τὰ κατὰ τὴν τελολογικὴν θεωρίαν, ἥτις τὰ τελικὰ μάλιστα αἴτια καὶ τὴν σκοπιμότητα γεραίρει, ὡς ἔξῆς ἀποκρούει τὰς ἄκρας ἀτοπίας. «Οτι οὐδὲν γίνεται πᾶντας αἴτιας, ἐλέγχει ἡ ἐπιστημονικὴ ζήτησις, ἥτις ἀνιχνεύει τῶν πραγμάτων τοὺς λόγους. Καὶ δσα συμβαίνουσιν ἐν τῇ φύσει καὶ συνεπάγονται παντοῖς καταστροφάς, μόνον οἱ ἐκ προκατειλημένης κρίνοντες γνώμης δύνανται νὰ θεωρῶσιν ὡς ἔργα προνοίας καὶ σκοπιμότητος. Λιὰ τοῦτο δὲ καὶ πολλαπλαῖς ἀπόρπειραι ἐκείνων, οἵτινες ἐκ παλαιοῦ ἀπούδασαν νὰ παραστήσωσι πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ὡς καλὰ λίαν καὶ δικαιολογήσωσι τὸ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ δικαιολογήσωσι τὸν τῆς εἰκόνος τοῦ θλού, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος μέχρι τῶν Στοιχῶν καὶ ἀπὸ τούτων μέχρι τοῦ Λειβνιτίου καὶ τῶν ἄλλων ὑπεραισιοδόξων, ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν ἐναντίων ἥτις ματαιοσχολίαι ἥτις ὡς ἀγαθοὶ προθύεσις στηρίζουσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐν τῇ πίστει καὶ ἀγούσαι αὐτοὺς ἐπὶ τὴν πρᾶξιν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀλλ' ίσχυροί εἶναι καὶ τῶν ὀκαδῶν τῆς σκοπιμότητος οἱ λόγοι. «Οτι ἡ τυφλὴ καὶ ἄλλογος κίνησις οὐδὲν ἀξιόλογον καὶ χρήσιμον δύναται νὰ παραγάγῃ καὶ δτι τὰ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους ἐμφανίζουσι σκοποὺς καὶ ἐν τῷ συνόλῳ τελούσι πρός τι τέλος, εἶναι ἐπιχείρημα, ὑπερ δὲν δύναται εὑχερῶς νὰ ἀποκρούσῃ ἥ ἀνθρωπίνη διάνοια. Φαίνεται δὲ ἡ σκόπιμος αὐτη κίνησις καὶ ἐν τῇ ἀψύχῳ φύσει καὶ ἐν τῇ ὁργανικῇ πολλῷ μᾶλλον καὶ τῇ λογικῇ. Τὰ ἀτομα ἀσκόπιως καὶ αὐτομάτως κινούμενα καὶ ἐνούμενα ἀποτελοῦσι τὰ δντα; Τὰ οὐράνια σώματα εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε δημιουργοῦνται καὶ κινοῦνται ἐν ἀρμονίᾳ ἐντὸς τοῦ ἀπείρου χώρου; Λί σκέψεις αὗται δροῦνται ἐν τῇ συνειδήσει παντὸς ἀνθρώπου καὶ εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἐρευνητοῦ ἀνακύπτει ἐκάστοτε δ παλαιὸς ἐκεῖνος λόγος, καθ' ὃν τόπον εἶναι δυνατὸν ἀπὸ τῶν αὐτομάτως καὶ ἀσκόπιως φερομένων ἀτόμων νὰ δημιουργηθῇ καὶ κινῆται μετὰ τοσαύτης ἀριονίας τὸ σύμπαν, δσον θὰ ἥτο δυνατὸν ἐκ τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαριθμοῦ εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν ἀναρριπτομένων νὰ προκύψωσι τοῦ Ὄμήρου τὰ ἔπη. Καὶ εἶναι εὔδηλον, διατέ καὶ ἡ ἀκριβεστέρα ἐπιστημονικὴ παρατήρησις καὶ ἡ μελέτη τῶν οὐρανῶν ἥγαγε τοὺς μεγάλους σοφοὺς νὰ ἀναζητήσωσιν ἐν τῇ φύσει τὰ ἵχνη νοῦ καὶ λόγου δημιουργικοῦ, ἀπὸ τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ τοῦ Πλάτωνος μέχρι τοῦ Νεύτωνος, δστις ὠμολόγει δτι ἔξετάζων τὸ σύμπαν ἀνεκάλυπτε πανταχοῦ τὰ βῆματα ὑπερτάτης δυνάμεως, καὶ δσοι ἄλλοι ἀνεκήρυξαν δτι ἐν τῇ φύσει εὔρον τὸν θεόν. Πολλῷ μείζων εἶναι ἡ σκοπιμότης, ἥτις παρατηρεῖται ἐν τῷ δργα-

νικῷ κόσμῳ. Θαυμασταὶ εἶναι πᾶσαι αἱ ζωικαὶ λειτουργίαι αἱ συντείνουσαι εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ γένους, ὡσαύτως δὲ τῇ σκοπιμότης ἢ παρατηρουμένῃ ἐν τῇ λογικῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ μόνον τῶν αἰσθήσεων ἢ κατασκευῆς, τῆς δράσεως, τῆς ἀκοῆς, τῶν ἄλλων, προκαλεῖ ἀληθῆ κατάληξιν. Καὶ εἶναι εὐεξήγητον διατέοντας τὸν Ἀριστοτέλης ἐν τῷ «Περὶ ζῴων μηρῶν» συγγράμματι αὐτοῦ τοὺς λόγους τῆς διατάξεως καὶ τῆς λειτουργίας τῶν δργάνων ἕκαστων ἀνιχνεύων καταλήγει ἐκάστοτε εἰς τὴν παρατήρησιν ὅτι «ἡ φύσις οὐδὲν μάτημα ποιεῖ» καὶ διατέοντας τὰ περὶ ἐντελεχείας διδάγματα αὐτοῦ πλεῖστοι ἡρακλεῖσθαις, ἀπὸ τῶν Στωικῶν μέχρι τοῦ Λειβνιτίου καὶ ἀπὸ τούτου μέχρι τῶν σοφῶν τῶν καθ' οὓς τις χρόνων.

Τούτων δὲ πάντων ἔνεκα αἱ ἀκραι θεωρίαι καὶ ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ δὲν θεωροῦνται εὔστοχοι»⁽¹⁾.

Καθ' ὅμιοιον δὲ τρόπον διεξέρχεται δὲ Βορέας καὶ τὰ προβλήματα τῆς βιολογίας, ἔνθα ἔξετάζονται τὰ κατὰ τὴν φύσιν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς καὶ τὴν ἀνέλιξιν τῶν δργανισμῶν. Παρελαύνουσιν ἐν τῷ πρώτῳ ζητήματι τῶν βιολογικῶν μηχανικῶν αἱ θεωρίαι, καθ' οὓς ἡ ζωὴ εἶναι φαινόμενον φυσικόν, οἷα τὰ τῆς ἀνοργάνου φύσεως, γεννᾶται δὲ αὐτομάτως ἡ ζωὴ καὶ ἀνελίσσεται ἀπὸ τῶν ἀτελεστάτων μιορφῶν μέχρι τῶν τελειοτάτων κατὰ νόμους φυσικούς. Ἀκολουθοῦσι δὲ οἱ δπαδοὶ τῆς ζωτικῆς θεωρίας, καθ' οὓς ἡ ζωὴ προέρχεται ἀπό τινος Ιδιαίτορος ἀρχῆς ὑπαρχούσης ἐν τοῖς δργανισμοῖς, ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείτου καὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅστις εἰσίγαγε τὴν θεωρίαν τῆς προδιατεταγμένης ἀρμονίας καὶ τῆς δλότητος καὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἐντελεχείας, καὶ τῶν ἔπειτα, ἀπὸ τῶν Στωικῶν καὶ τῶν Νέων Πλατωνικῶν, οἵτινες εἰσίγαγον τοὺς σπερματικοὺς λόγους, μέχρι τοῦ Reinko, ὅστις ὅμιλησε περὶ δεσποζουσῶν ἀρχῶν, αἵτινες ἔνοικοῦσιν ἐν τοῖς δργανισμοῖς καὶ διέπουσι τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν, ἔτι δὲ τοῦ Driesch, ὅστις ἀνενέωσε τὴν ἐντελέχειαν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ὠνόμισε ψυχοειδὲς ζωτικήν τινα ἀρχὴν ἐνυπάρχουσαν κατ' αὐτὸν ἐν τῇ ὥλῃ καὶ ϕυθιμιζουσαν τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ζητήματι παρατίθενται αἱ ἀμφισβητήσεις τῶν δημιουργικῶν καὶ τῶν δπαδῶν τῆς αὐτομάτου γενέσεως, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ αἱ διαφοραὶ τῶν δημιουργικῶν καὶ τῶν ἀτελεστικῶν. Λιὰ πάντων δὲ τῶν ζητημάτων τούτων διήκει φωτεινὴ τοῦ συγγραφέως ἢ κρίσις⁽²⁾.

(1) Θεοφίλου Βορέα, Ἀκαδημεικά, Ζ, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, 1935, σελ. 202 κ. ἑξ.

(2) Λύτρων, σελ. 211 κ. ἑξ., 218 κ. ἑξ., 225 κ. ἑξ.

Κατ' ούδεν ὑπολείπεται τὸ δεύτερον μέρος τῆς εἰδικῆς φιλοσοφίας, τὸ περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ πνεύματος.

Ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῶν προβλημάτων τῶν περὶ τῆς ψυχῆς δεικνύει ὁ Βορέας τὰς θεωρίας τὰς ἐνταῦθα κρατούσας καὶ τὰς δυσχερείας, ἃς ἔμφαντει τῶν προβλημάτων τούτων ἥ λύσις. Τὰ περὶ τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς ἐνέχουσιν δσας καὶ τὰ περὶ τῆς φύσεως τοῦ ὄντος δυσχερείας ὠσαύτως δὲ τὰ περὶ τῆς ἀμανασίας τῆς ψυχῆς, ἥτις οὔτε ἄλλως οὔτε ἐκ συλλογισμῶν ἀποδεικνύεται οὔτε ἐκ τῶν ἀνεξελέγκτων καὶ πολλαχῶς αφαλερῶν πορισμάτων τῆς λεγομένης παραψυχολογίας, ἥν ὁ Βορέας ἀποσχοινίζει ἀπὸ τῆς αὐστηρᾶς ἐπιστήμης⁽¹⁾.

Ἐγ τῷ περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βιουλήσεως, ὁ Βορέας τὴν μέσην ἀποδέχεται λύσιν, τὴν τῆς σχετικῆς ἐλευθερίας, ἥν κατὰ ἕδιον τρόπον σπουδάζει νὰ κατοχυρώσῃ⁽²⁾.

Σύμμετρα δὲ εἶναι καὶ ὅσα περὶ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ δικαίου λέγει, ἔτι δὲ περὶ τῆς ἡθικῆς καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τῆς θρησκείας.

Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ μακρὸν ἔτι κατατείνωμεν τὸν λόγον, ἐλαχίστας ἀναγράφομεν ἐκ τῶν παμπόλλων γνωμῶν, δσας ὁ Βορέας ἐκφέρει ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν προβλημάτων τῶν εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς φιλοσοφίας ἀναφερομένων.

Ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τῆς κοινωνίας τὰ περὶ τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων πραγματευόμενος τὴν μετριωτέραν ἀσπάζεται θεωρίαν. Ἰδοὺ τί λέγει· «Διτταὶ εἶναι αἱ ἀπόψεις, ἀπὸ τῶν διποίων ἔξειάζονται αἱ κοινωνικαὶ μεταρρυθμίσεις, ἥ ἡθική, δῆλα δὴ ἐὰν αἱ μεταρρυθμίσεις αὗται ἐφραδμοῖσί μεναι δύνανται νὰ προάγωσι τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν, καὶ ἥ ψυχολογική, ἥτοι ἐὰν αἱ μεταρρυθμίσεις εἶναι σύμφωνοι πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ἐν τῷ πρώτῳ ξητήμιατι, ἐὰν εἶναι ἡθική ἥ ἐπιδιωκομένη μεταρρύθμισις, οὐδεμία δύναται νὰ ἐμπιλοχωρήσῃ ἀμφισβήτησις. Ὅτι ἡ ἀνισος κατανομὴ τῶν ἀγαθῶν καὶ ἄλλα κακὰ λυμαίνονται τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ὃν ἥ ἀρσις θὰ ἥτο μεγίστη εὐεργεσία τῆς ἀνθρωπότητος, εἶναι καταφανές. Καὶ εἶναι εὐεξήγητον διατί ἐνθουσιῶσιν οἱ πολλοὶ καὶ τάσσονται ὑπὲρ τῶν διδαγμάτων τῶν κοινωνιστῶν, οἵτινες καὶ ὑπερβολικώτερον περιγράφουσι τὴν ἐν τῇ μελλούσῃ κοινωνίᾳ μακαριότητα τῶν ἀνθρώπων. Τρεῖς ὅρας μόνον κατὰ τὸν Bebel θὰ ἐργάζηται ἐκαστος ἐνταῦθα, ὁ δὲ λοιπὸς χρόνος θὰ διατίθηται εἰς μόρφωσιν καὶ ἀπόλαυσιν. Τὰ παιδία κατὰ τὰ δύο πρῶτα

(1) Ἀκαδημεικά, 2, Ψυχολογία, 1938, σελ. 428 κ. Ἑξ., 435 κ. Ἑξ.

(2) Ἀκαδημεικά, 3, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, 1935, σελ. 259 κ. Ἑξ. Πρόθλ. καὶ 2, Ψυχολογία, 1938, σελ. 372 κ. Ἑξ.

Ἐτη θὰ τρέφωνται ὑπὸ τῆς μητρὸς ἔχούσης πάντα τὰ πρὸς τοῦτο πρόσφορα μέσα, ἔπειτα δὲ θὰ ἀγωνται εἰς τοὺς παιδικοὺς κήπους καὶ τὰ σχολεῖα καὶ τὰς ἀκαδημίας τῆς Κοινότητος καὶ θὰ παιδεύωνται εἰς τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας. Ἀπαίδευτος οὐδὲ εἰς θὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ταύτῃ, ἥτις ἀπείρους θὰ περιλαμβάνῃ λογίους καὶ καλλιτέχνας, κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας ἀσχολουμένους εἰς τὰς μελέτας αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ αἱ χειρωνακτικὲς ἔργασίαι θὰ γίνωνται ἐν τῷ μέλλοντι εὐχερέστατα ἐκτελούμεναι διὰ τελειωτάτων μηχανῶν. Καὶ τὰ ἐμγαστήρια δὲ πάντα μεγάλα θὰ είναι καὶ εὐάρεστα καὶ εὐήλια καὶ κάλλιστα κεκοσμημένα, ὅπερ είναι κατάφυτος καὶ θὰ ὑδρεύηται κατὰ τὰς ὑποδεξεῖς τῆς ἐπιστήμης, ὅπου δὲ σήμερον τὰ ξῦνα μόλις εὑρίσκουσι τροφὴν καὶ φύτισιντα δένδρα υψώνται τὰς πορυφάρας, ἀφθονος θὰ ἀκμάξῃ φυτεῖα, ἥτις καὶ πλοῦτον θὰ παρέχῃ καὶ ἀπόλαυσιν· ἐπίγειος παράδεισος θὰ είναι η ὅλη χώρα, κῆπος τῆς Ἐδέρης. Οἱ δὲ ἀνθρώποι, οἵτινες ζῶσι σήμερον σεσωρευμένοι καὶ τὰς πόλεις, θὰ ἔρχωνται τότε εἰς τὰς ἔξι χώρας, ὅπου δχεὶ μόνον τὴν ἐκ τῆς φύσεως ἀπόλαυσιν θὰ ἔχωσιν, ἀλλὰ καὶ ἀναγνωστήρια πανταχοῦ θὰ εὑρίσκωσι καὶ βιβλιοθήκας καὶ θὰ ἀκούωσι διαλέξεις καὶ γυμναστήρια δὲ θὰ ὑπάρχωσι καὶ θέατρα καὶ φρεάτια καὶ πᾶν διτι συντελεῖ εἰς τὸν βίον. Ἡ δικηροία δὲν θὰ ἔχῃ χώραν ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ κοινωνίᾳ καὶ οἱ κλέπται δὲ θὰ ἐκλέψωσι μὴ ὑπαρχούσις πλέον ιδιωτικῆς περιουσίας καὶ η ἀπάτη καὶ η κιβδηλεῖα καὶ δ ἄλλος τῆς κακίας θίασος θὰ ἀφανισθῶσιν ἀπ' αὐτῆς.

Τις δὲν θὰ ἐπόθει νὰ μετέχῃ κοινωνίας τοιαύτης, ἥτις οὐδὲν θὰ διέφερε τῶν Ἰλλυσίων, «Ἐνθα ἀφθονοι μὲν ὁραι παγκάρπου γονῆς βρύσουσι, σπηγαλί δὲ ὑδάτων καθαρῶν φέουσι, παντοῖο δὲ λειμῶνες ἀνθεῖσι ποικίλοις ἐαριζόμενοι, διατριβαί δὲ φιλοσόφων καὶ θέατρα σποιητῶν καὶ κύκλοι χωρού καὶ μουσικὰ ἀκούσματα, συμπόσιά τε εὔμελῆ καὶ ελλαπίαι αὐτοχορίγητοι, καὶ ἀκήρατος ἀλυπία καὶ ηδεῖα δίαιτα· οὕτε γὰρ χεῖμα οφοδρδην οὕτε θάλπος ἐγγίγνεται, δλλάτερος ἀηρ χεῖται ἀταλαῖς· ήλιοι ἀκτῖσιν ἀγακιργάμενοι» (Ψ. Ιλλατ. Ἀξιοχος. 371 Σ. κ. 85.) ;

Ἐρχόμενα ἐπὶ τὸ δεύτερον ζήτημα. Είναι δυνατὴ η ἐπιδιωκομένη μεταρρύθμισις; Εἰς τὸν ἀκρον κοινωνισμὸν ἀντετάχθη ἀνέκαθεν ὅτι παραγγωρεῖται τοὺς δρους, ἐφ' οἷς ἀναπτύσσεται δ ἀνθρώποις. Ἐκ φύσεως είναι οἱ ἀνθρώποι ἀνισοί, καὶ κατὰ τὴν σωματικὴν φύσην διαφέροντες ἀλλήλων καὶ κατὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ κατὰ τὴν βιούλησιν καὶ κατὰ τὴν πρὸς πρόσδοτον δρμήν. Ἐπὶ τῆς ἀνισότητος δὲ ταύτης τῶν ἀνθρώπων στηρίζεται καὶ η κοινωνικὴ ἀνισότητος. Διὰ τοῦτο δέ, καὶ διὰ ὑπομέ-

σωμεν ὅτι εἴτε δι' ἀνατροπῆς εἴτε ἄλλως ἥθελε δυνηθῆ ποτε νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ ἄκρου κοινωνισμοῦ τὸ πρόγραμμα, πάλιν ἡ ἀνθρωπότης θὰ ἤρχετο καὶ δὴ ταχέως ἐπὶ τὴν ἀνισότητα τὴν κοινωνικήν. Ἐλέχθη δὲ ἐν ἄλλοις πολλοῖς καὶ τοῦτο, ὅτι, ἐὰν κατωρθοῦτο ἡ ὑπὸ τῶν ἄκρων κοινωνιστῶν ἐπιδιωκομένη μεταρρύθμισις, αἱ φίλαυτοι δρμαί, αἵτινες τανῦν συντελοῦσιν εἰς τὴν πρόοδον καὶ ἀγουσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν φιλοπονίαν καὶ τὴν δημιουργίαν τῶν ἀγαθῶν θὰ ἔξησθενοῦντο κατὰ μικρόν, ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ ἐλάττωσις τῆς ἐργασίας θὰ ἐπηκολούθει πάλιν καὶ ἡ ἔνδεια πάντων καὶ ἡ κακοδαιμονία, τότε δὲ οὐδὲ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τοῦ Μάλιθου θὰ ἔσφετὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν.

Μέσην δὲ τέμνουσιν δδὸν ἐνταῦθα οἱ μετριώτεροι κοινωνισταὶ
Ἐὰν τὸ θεωρήματα τῶν ἄκρων κοινωνιστῶν κατατείνωσιν εἰς ὑπερβολάς, ἡ μεταρρύθμισις ὅμως τῆς κοινωνίας, ἡ κατὰ μικρὸν συντελουμένη καὶ κατὰ λόγον, ἀνευ βιασιον ἀνατροπῶν, ἀνάγκη νὰ ἀποτελῇ τὸ ἴδεῶδες, πρὸς τὸ δροῖον δφεῖλει νὰ σπεύδῃ ἡ ἀνθρωπότης, ἐὰν θέλῃ πράγματι νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν κοινὴν τελείωσιν καὶ τὴν ἀληθῆ εὑδαιμονίαν αὐτῆς. "Ἄλλως ἡ ἐν ταῖς κοινωνίαις κρατοῦσα ἀνισότης θὰ ἔξεγείρῃ ἀείποτε τὴν ἥθικήν συνελδησιν. "Οπως ἔχουσι τανῦν τὰ πράγματα, τῆς κοινωνίας τὸ μέλλον ἔξαρτᾶται ἀπό τίνος τυφλῆς τῶν πραγμάτων διαθέσεως. Καὶ τῶν ἀγαθῶν ἡ παραγωγὴ καὶ ἡ κατανομὴ κατά τινα τῆς μοίρας εὔνοιαν τρόπον τινὰ ἢ τούναντίον γινομένη ἄλλους μὲν ἀγει ἐπὶ τὴν ορθυμίαν ἢ καὶ τὴν διαφθοράν, παρακλύει δὲ τὸ ἔργον ἄλλων, οἵτινες, ἐὰν ἐτύγχανον εὐμενεστέοων περιστάσεων, πολὺ μᾶλλον θὰ ἥδύναντο νὰ συμβάλλωνται εἰς τὴν πρόοδον τὴν κοινωνικήν· τὸ δὲ μέγιστον, θὰ διαιρῇ τοὺς ἀνθρώπους πάντοτε εἰς τάξεις παλαιούσας καὶ ἀνταγωνιζομένας.

Καὶ οὐ μόνον ἡ διάθεσις τῶν ἀγαθῶν δφεῖλει νὰ ἀποβῇ δικαιοτέρα καὶ λυσιτελεστέρα, ἀλλὰ καὶ ἀκριβεστέρα νὰ γίνηται ἡ τῆς ἐργασίας κατανομή, ὥστε πάντα νὰ συντελῶσιν εἰς τὴν μεγαλειτέραν εὐημερίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ περὶ τῆς δριθοτέρας δὲ ρυθμίσεως τῶν κατὰ τὴν οἰκογένειαν συντονωτέρα δφεῖλει νὰ καταβληθῇ φροντίς καὶ περὶ τῆς ἀδελφώσεως τῶν λαῶν καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ ἄκρου περιορισμοῦ τῶν πολέμων, οἵτινες, πλὴν τῶν ἄλλων κακῶν, ἀτινα ἐπιφέρουσι, διαθέτουσιν ὑπὲρ τῆς καταστορῆς τῆς ἀνθρωπότητος τὰ ὑλικὰ ἀγαθά, δι' ᾧ δὲ δριθότερον καὶ λυσιτελέστερον θὰ ἥτο νὰ προάγηται δὲ ἐν εἰρήνῃ βίος. Καὶ λέγουσι κατὰ τὸ δυνατόν καὶ διμιλοῦσι περὶ ἄκρου περιορισμοῦ τῶν πολέμων, διότι ἡ τελεία τῶν ἀνθρώπων ἀδελφωσις καὶ ἡ ἀρσις τῶν πολέμων καὶ ἡ ἐπικράτησις διαρκοῦς παγκο-

συίου εἰρήνης, διακατήσ πόθος τῆς ἀνθρωπότητος, εἶναι δυσέφικτον χρῆμα, προσκροῦν εἰς τὴν ἀγρίαν περιφιλαυτίαν, ἥτις γίνεται ἡ πρώτη βάσις τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἀφετηρία τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας»⁽¹⁾.

Παραπλήσια δὲ διδάσκει ὁ Βορέας ἐν τῇ ἡθικῇ φιλοσοφίᾳ, ὑποκειμένου τοῦ λόγου περὶ τῶν ἡθικῶν ἰδεῶδων, πρὸς ὃ ὀφεῖται νὰ θυμιζῆται τῶν ἀνθρώπων διὸς. «Ἄκρον μὲν ἀγαθὸν εἶναι κατὸς ἀλήθειαν ἥ τελείωσις τοῦ ἀνθρώπου, ἥ κατὰ λόγον καὶ κατὸς ἀρετὴν συντελουμένη, μπαράστηται. Δὲ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν παραχορηγήματα εἶναι καὶ τὰ ἔξωτερα ἀγαθά, ἀτινα δευτέραν μόνον ἐν ταύτῃ κατέχουσι μοῖραν, ἣς ὅρθιᾶς ὑπέδειξεν ἥ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία διὰ τῶν μεγάλων ἀντιπροσώπων αὐτῆς. Τὸ κατὰ τὸν Ἀριστιππὸν ἡδονικὸν ἰδεῶδες οὔτε ὄρθιδν εἶναι οὔτε ὀφέλιμον. Τὸ καθὸς ἡδονὴν ζῆν δὲν εἶναι κατὰ φύσιν ζῆν. Η σωματικὴ ἡδονὴ τὴν κατωτέραν μόνον δρμὴν προάγει. Η δὲ ἀνθρωπίνη φύσις ἔχει καὶ ὑπερτέραν καὶ εὐγενεστέραν ροπήν, εἰς τὴν πλήρωσιν δὲ ταύτην ὑπηρετεῖ ἥ κατὰ λόγον ἐνέργεια. Τῶν παιδίων καὶ τῶν βιοκηματῶδη βίον ζώντων δύναται νὰ εἶναι ἴδεῶδες ἥ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἡδονή, οὐχὶ δὲ τῶν φρονήμων ἀνθρώπων. Καὶ περὶ τῆς χρησιμοθηρικῆς δὲ θεωρίας ισχύουσι τὰ εἰρημένα. Διότι, ἐφὸς δον τὸ ἰδεῶδες αὐτῆς βάσιν τῆς εὐδαιμονίας νομίζει τὴν παχυλὴν ἡδονήν, συμπίπτει πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῶν Ἀριστιππείων, ἐφὸς δον δὲ σκοπὸν αὐτῆς προτίθεται τὴν κοινὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὸ κοινὸν συμφέρον, περιπίπτει εἰς ἀντίφασιν. Διότι τὸ ἀτομικὸν καὶ τὸ κοινωνικὸν συμφέρον δὲν συμβιβάζονται συνήθως πρὸς ἄλληλα. Μαρτυρεῖ δὲν τῷ βίῳ ἀγών, ἐνῷ τὸ ἕδιον συμφέρον δὲν θυσιάζεται πάντοτε χάριν τῶν ἄλλων. Ὁρθῶς παρετηρήθη δὲν εἰς τοῖς ὅροις φιλάνθρωπος χρησιμοθηρία ὑπάρχει ἀντίφασις.

Πολὺ συμφωνεῖτερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων εἶναι τῆς τελειώσεως τὸ ἰδεῶδες. Παντοίας ἔχει ὁ ἀνθρωπὸς δρμάς, τὰς μὲν σωματικάς, τὰς δὲ πνευματικάς, καὶ τείνει ἐκ φύσεως εἰς πλήρωσιν πασῶν τῶν δρμῶν τούτων. Καὶ εἶναι φανερὸν δὲν οὔτε τοῦ σώματος τὴν ἀνάπτυξιν πρέπει μονομερῶς νὰ ἐπιδιώκῃ, οὔτε πάλιν τὴν λογικὴν αὐτοῦ φύσιν νὰ προάγῃ μόνην, καταφρονῶν τοῦ σώματος, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ λόγου, τὰς ὑψηλοτέρας δεξιότητας αὐτοῦ νὰ ἀναπτύσσῃ πρώτας, τὰς πνευματικὰς καὶ τὰς ἡθικάς, νὰ ὑποτάσσῃ δὲ εἰς αὐτὰς τὰς κατωτέρας, αἵτινες γίνονται ἐμποδῶν εἰς τὴν τελείωσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην νὰ ἐπιδιώκῃ συμμέτρως καὶ ἐναρμονίως. Ταῦτα διὰ τούτου μόνου τοῦ ἰδεώ-

(1) Θεοφίλου Βορέα, Ἀκαδημεικά, 3, Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν, 1936, σελ. 301 κ. ἐξ.

διος ἐπιτυγχάνονται. "Ἐπειτα δὲ τὸ οὕτω νοούμενον ἄκρον ἀγαθὸν οὐδὲ τὰ δευτερεύοντα ἀγαθὰ ἀποκλείει ἀπὸ τοῦ βίου, πρὸς δὲ τούτοις δὲν περιορίζει τὴν τελείωσιν εἰς μόνον τὸ ἄτομον, ἀλλ' ἐπεκτείνει αὐτὴν εἰς ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος» (¹).

Ἐν τῇ ἔξετάσει δὲ τέλος τῶν περὶ τῆς θρησκείας θεωριῶν, ἐπιδεικνύων δὲ Βορέας τὰς ὑπερτάτας δυσχερείας, αἴτινες καὶ ἐνταῦθα παρίστανται, καὶ ψέγων τὰς ἀταλαιπώρως ἐκφερομένας περὶ τοῦ μεγίστου τούτου προβλήματος γνώμας, τὴν πίστιν δὲ γεραίων, ὡς ἔξῆς κατακλείει τὸν λόγον· «Οὕτως οὐδεμίᾳ τῶν περὶ θρησκείας καὶ θεοῦ θεωριῶν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ μόνη λογικῆς δρυθῆς καὶ ἀναντίλεκτος, οὔτε διεῖσμός, πρὸς ὃν φέρεται ἡ συνήθης ἀνθρωπίνη διάνοια, οὔτε διασαδός, σύτε ἡ πανθεῖα καὶ ἡ πανευθεῖα, οὔτε ἡ ἀιθεῖα. Καὶ ἡ ἔρευνα ἐπιμένει εἰς τῆς ἀληθείας τὴν ζήτησιν. Ή δὲ σώφρων ἀμφιβολία ἐν τούτῳ ὡς ἕρδον παλλάδιον γεραίρει τὴν πίστιν, ὥπερ τὴν σκέψην τῆς δροσίας ἀρετῶσιν οἱ λαοί, σπουδάζει δὲ μόνον νὰ καθαίσῃ τὰς ἀξίας τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἀνάγῃ αὐτὰς εἰς ἀνωτάτας ἡμικάς ἀρχὰς καὶ κανονιστικὰς τοῦ βίου ἴδεας. Ισχύει καὶ ἐνταῦθα διτι σοφῶς δι Πλάτων ἐν τῷ Φαιδρῷ, ἔνθα δὲ λόγος περὶ ψυχῆς καὶ ἀθανασίας, εἰσάγει λέγοντα τὸν Σιμμίαν· «Ἐμοὶ δοκεῖ, ὃ Σώκρατες, περὶ τῶν τοιούτων ἵσως ὥσπερ καὶ σὺ τὸ μὲν σαφὲς εἰδέναι ἐν τῷ νῦν βίῳ η ἀδύνατον εἶναι ἡ παγχάλεπόν τι, τὸ μέντοι αὖ τὰ λεγόμενα περὶ αὐτῶν μὴ οὐχὶ παντὶ τῷδε πέλευχειν καὶ μὴ προαφίστασθαι, πολὺν δὲ πανταχῷ σκοπῶν ἀπείπῃ τις, πάνυ μαλθυκοῦ εἶναι ἀνδρός· δεῖ» γὰρ περὶ αὐτὸν ἐν γέτι τούτων διαπράξασθαι, ἡ μαθεῖν, δηρὶ ἔχει, ἡ ενρεῖν ἡ. εἰ ταῦτα ἀδύνατον, τὸν γοῦν βέλτιστον τῶν ἀνθρωπίνων λόγων λαβόντα καὶ δυσεξελεγκτότατον, ἐπὶ τούτου δχούμενον ὥσπερ ἐπὶ οχεδίας καὶ δυνεύοντα διαπλεῖσαι τὸν βίον, εἰ μὴ τις δύνατο ἀσφαλέστερον καὶ ἀκινδυνότερον ἐπὶ βεβαιοτέρου δχῆματος ἡ λόγου θείου τινὸς διαπορευθῆναι» (85 Ο. κ. ἔξ.) (²).

Καὶ σημειωτέον δτι δι Βορέας ἐθαυμάσθη δχι μόνον διότι ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τῶν ἔξεταζομένων δυσχερεστάτων ζητημάτων ἐναργῆ παρέχει εἰκόνα καὶ δημιουργεῖ δρυθὰς καὶ ἀσφαλεῖς γνώμας καὶ πεποιθήσεις, ἀλλὰ καὶ διότι πανταχοῦ ιστορικῶς ἀνασκοπῶν τὰ ζητήματα ἔξαίρει τὰς μεγάλας συμβολάς, δσας οἱ "Ελληνες συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν λύσιν αὐτῶν.

*

Τοιαῦτα τοῦ Βορέα τὰ «Ἀκαδημεικά». Καὶ δριθῶς ἐλέχθη δτι φιλοσοφικὰ συγγράμματα ὅμοια πρὸς ταῦτα δὲν ἀνεφάνησαν πολλὰ ἐν

(¹) Αὐτόθι, σελ. 885 κ. ἔξ.

(²) Αὐτόθι, σελ. 445 κ. ἔξ.

‘Ελλάδι, ἀφ’ ὅτου ἐκλείσθησαν αἱ μεγάλαι αὐτῆς φιλοσοφικαὶ σχολαὶ καὶ ἐσήγησαν οἱ σοφοὶ τῆς Ἀκαδημίας καὶ τοῦ Περιπάτου.

Δὲν περιωρίσθησαν δ’ ἐν ‘Ελλάδι τὰ συγγράμματα τοῦ Βορέα, ἀτινα ἐκτρέφουσι καὶ θὰ ἐκτρέψωσιν ἐς ἀεὶ τῶν ‘Ελλήνων τὰς γενεάς. Εἶναι γνώριμα ἀνὰ τὸν προηγμένον κόσμον. Διὸ καὶ πολλαπλῶν μέχρι τοῦδε δ’ ‘Ελλην σοφὸς ἡξιώθη τιμῶν καὶ ἐπαίνων οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ‘Ελλήνων ἄλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἔνων.

‘Απὸ τῆς ιδρύσεως τῆς Ἀκαδημίας τῶν ‘Αθηνῶν κατελέχθη δὲ Βορέας εἰς τὰ τακτικὰ αὐτῆς μέλη (1926). Εἴτε λέγη δὲ κοσμήτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς πολλάνις καὶ συγκλητικός, ἕτι δὲ πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου (1930) καὶ πρόεδρος τῆς ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Τάξεως τῶν ἡμικῶν καὶ πολιτικῶν ἐκπιστημῶν, εἰς ᾧ ἀνήκει, καὶ πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας (1936).

Ἐγένετο δὲ πρὸς τούτοις μέλος τῆς ‘Επιτροπείας τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ «Journal de psychologie», ὅπερ ἐκδίδεται ἐν Παρισίοις, συνεργάτης τοῦ πέμπτου τόμου τῆς τοῦ Ueberweg ‘Ιστορίας τῆς φιλοσοφίας, συνεργάτης τοῦ ἐν Ἀμερικῇ ἐκδιδομένου «Psychological Register», ἐταῖρος τῆς Kantgesellschaft καὶ τῆς Deutsche Philosophische Gesellschaft καὶ πλείστων ἄλλων ‘Επιστημονικῶν ἐταιρειῶν ἡμετέρων καὶ ἔνων.

Τῷ 1936 ἦ ἐπὶ τοῦ κληροδοτήματος τοῦ ἀειπινήστου Οἰκονόμου ‘Επιτροπεία τῆς ἐν Τεργέστῃ Ὁρθοδόξου ‘Ελληνικῆς Κοινότητος ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν «ὡς περιποιητα τιμὴν καὶ κλέος εἰς τὸ Γένος ἡμῶν» τὸ πρῶτον αὐτῆς βραβεῖον «ὡς ἐπαύλου τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ δράσεως»⁽¹⁾.

Τῷ 1937 τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Λιψίας, ἔνθα, ὡς ἐλέχθη, συνεπλήρωσεν δὲ Βορέας τὰς σπουδάς, ἐπ’ εὐκαιρίᾳ τῆς ‘Εκατονταετηρίδος τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου ἀπέδειξεν αὐτὸν ‘Επίτιμον Συγκλητικόν, «τιμῶν τὰς μεγάλας αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐπιστήμην ὑπηρεσίας»⁽²⁾.

Κατὰ τὸ αὐτὸν δὲ ἔτος δὲν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου καθηγητὴς τῆς ψυχολογίας καὶ φιλοσοφίας Richard Pauli συνίστα τῆς Ψυχολογίας τοῦ Βορέα, ἥν διὰ μακρῶν ἀνέλυσε καὶ ἐπήγειρεν ἐν τῷ Archiv für die gesamte Psychologie⁽³⁾, τὴν μετάφρασιν εἰς τὰς ἔνας γλώσσας καὶ μάλιστα τὴν Γερμανικήν. «Ο λαμβάνων πρὸ δρυθαλμῶν», ἔλεγε, «τὴν ποικιλίαν τῶν κρατουσῶν ψυχολογιῶν ἀντι-

(1) Θεοφίλου Βορέα, ‘Ανάλεκτα, 1, 1937, σελ. 329.

(2) Λύτρων, σελ. 331.

(3) 98, 1937, σελ. 574 κ. ἑξ.

λήψεων, κατανοεῖ δτι ἡ ψυχολογία, ήτις σκοπὸν προτίθεται νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὰ θεμελιώδη προβλήματα καὶ παράσχῃ βραχεῖαν ἐπισκόπησιν τοῦ δλου ψυχικοῦ βίου, ἀποτελεῖ σήμερον ἔγχειρη μα ἐκτάκτως δυσχερές. Διὸ τοῦτο πολὺ μείζονος προσοχῆς ἀξία εἶναι ἡ ἀπόπειρα πρὸς συγγραφὴν τοιούτου βιβλίου ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου Βορέα. Ὁ Θεόφιλος Βορέας ὡς πρόσδρος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν καὶ διευθυντὴς τοῦ αὐτοῦ Ψυχολογικοῦ Ἑργαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου εἶναι εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐνδεδεγμένος εἰς συγγραφὴν ἔργου τοιούτου. Η θαυμαστὴ γνῶσις τῆς βιβλιογραφίας πασῶν τῶν χωρῶν καὶ τῶν ψυχολογικῶν σχολῶν συνετέλεσεν εἰς τὴν δημιουργίαν ἔργου τοιαύτης περιωπῆς, ὡσαύτως δὲ ἡ ἀναμφίβολος διδακτικὴ δεξιότης τοῦ συγγραφέως, ήτις πανταχοῦ ἐκδηλοῦται, καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ διαιρέσει καὶ τῇ κατατάξει τῆς πλουσίας ἥλης. Εἳναν δὲ προσθέση τις εἰς ταῦτα δτι δ συγγραφεὺς πάντα τὰ διδάγματα αὐτοῦ ὑποβάλλει εἰς πειραματικὸν ἔλεγχον, ἔχει τὰς οὐσιωδεστάτας ἀρετάς, αἵτινες διακρίνονται τὸ δλον ἔργον. Διὸ τοῦτο εὐχόμενα εἰς τὸ βιβλίον εὑρεῖται διάδοσιν, ἐπανειλημμένας ἐκδόσεις καὶ μετάφρασιν εἰς τὰς ἄλλας γλώσσας, ἐν τοῖς πρώτιστα εἰς τὴν Γερμανικήν.

Ο συγγραφεύς, διδάκτωρ τῆς ἐν Λιψίᾳ Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ μαθητὴς τοῦ Γουλιέλμου Wundt, εἰς οὖν τὴν μυήμην ἔχει τὸ ἔργον ἀφιερώσει, ἔργάζεται ἐν στενωτάτῃ συναφείᾳ πρὸς τὴν Γερμανικὴν ἐπιστήμην, ήτις ἐσχάτως ἐπὶ τῇ Ἐπανονταετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, ἡξίωσεν αὐτὸν ἐξαιρέτων τιμᾶν».

Καὶ τὰς μέχρι τότε δ³ ἐκδεδομένας πειραματικὰς ἔρεύνας, τὰς γενομένας ἐν τῷ Ψυχολογικῷ Ἑργαστηρῷ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἀναφερομένας εἰς τὴν μυήμην καὶ τὴν λήθην καὶ τὴν ἀσκησιν καὶ τὴν σχέσιν τῆς μυήμης πρὸς τὴν εὑφυΐαν καὶ τὰς μυημονικὰς μεθόδους, ἔτι δὲ εἰς τὸν χρόνον τῆς ἀντιδράσεως καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν εὑφυΐαν τῶν ἀτόμων, ἀναλύων ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ ὁ Pauli εἰς τὸ ἔξῆς κατέληξε συμπέρασμα. «‘Ο ἐξετάζων τὰς μελέτιας ταύτας ἐν τῷ συνδλῷ δύναται ὅμεν ὑπερβολῆς νὰ εἴπῃ δτι σφόδρα προάγουσι πράγματι τῶν ζητημάτων τούτων τὴν ἔρευναν, ἀποτελοῦσι δὲ ἀδιάσειστον ἀπόδειξιν τῆς ἀξίας καὶ τῆς σημασίας τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας»⁽¹⁾.

Μεγάλας δὲ τιμᾶς καὶ ἡ ‘Ελλὰς καὶ ὁ ἔνος ἐπιστημονικὸς κόσμος ἐπεδαιψύλευσαν εἰς τὸν ἀνδρα καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπὶ τῇ Τεσσαρακονταετηρίδι τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ δράσεως.

⁽¹⁾ 98, 1937, σελ. 576 κ. ἔξ.